עין משפט נר מצוה

צב א ב מיי' פ"י מהל' מתנות עניים הלכה ח סמג עשין קסב טוש"ע י"ד סי' רמט סעיף ז:
צג ג ד מיי' שם פ"ח הלכה ט סמג שם טוש"ע י"ד סימן רנד סעיף ב:

מוסף רש"י

אינגיד. גוע ופרחה רוחו (פסחים נ.). **עליונים למטה.** אותן שהיו כאן חשובים ראיתי קלים (שם). **ואנן.** תלמידי חכמים (שם). **הרוגי מלכות ותו לא.** לא היתה בהן מעלה אחרת שיחשבו עליה אלא זו בלבד (שם). **הרוגי לוד.** שני אחים היו שמסרו עצמן על ישראל, שהודו על עצמן הריגת בת מלך, שהיו מטילין אותה על כל ישראל (שם). **הרי זה צדיק גמור.** אם רגיל בכך (ר"ה ד.). או: בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו (פסחים ח.). **כאן בישראל.** שלבו לשמים ואם מריעין לו בחייו אינו קורא תגר אלא תולה היסורין בעונו, אבל עובד כוכבים אם אין מטיבין לו כגמולו קורא תגר (ר"ה ד.). **יום עברה היום ההוא.** ביום הדין משתעי קרא שנידונין עובדי כוכבים לגיהנם (ע"ז יח:).

רבינו גרשום

בתפלה: ואינו יודע למי נותנה. לאפוקי ממר עוקבא דמנה לצדקה אצינורא דדשא של עני העני לא היה יודע מי נתנה שם ומר עוקבא יודע איזה עני נטלה. נוטלה העני ואינו יודע ממי נטלה. לאפוקי דר' אבא דצייר בסודריה ומפשילו לאחוריו ואתי עני ושרי ושקל. עני היה יודע ממי נוטל ור' אבא אינו יודע איזה עני נוטלה: יתן לארנקי של צדקה ולא ידע העני מי נתן והנותן לא ידע מי נטל: ישמח אשתו בדבר מצוה. שיפקדנה שלא בזמן עונה: אלא א"כ ממונה עליה כר' חנינא בן תרדיון שהיה אדם גדול והיה יודע לבדוק למי יתן אלמא (דלא) [דאי לא] מצינן למשכח ממונה כגון זה. הוא עצמו מפזרן ונותן. כי אמרינן נמי דיתן לארנקי בשיש ממונה עליה כר' חנינא בן תרדיון. אי לא יפזרן הוא עצמו: אמר לו בכי תשא. משום דכתי' שם ונתנו איש כופר נפשו: אמר להן כל שכנגד זקניו כבוד. זה שקנה חכמה כלומר כל שחולקין לו כבוד בשביל חכמתו ולא משום עושרו: עליונים למטה. כלומר אותן שהן עליונים בעולם הזה בשביל עושרם ולא בגין חכמתם ושם בעולם הבא שרוין למטה: ותחתונים בעולם הזה שהם חכמים ומסכינין ובני מעשים טובים לא חשיבי הכא. לעולם הבא שרוין למעלה: ואנן מאי. כלומר איך תלמידי חכמים (האיך) חושבין אותם שם: כי היכי דחשיבין הכא חשיבין התם והיינו נגד זקניו כבוד: ותלמודו בידו. בגירסא: ר' עקיבא ועשרה חביריו. פשיטא כלומר בלא זכותא דהריגה דהוו צדיקין גמורים: הרוגי לוד. שפעם אחת נמצאת בת מלך הרוגה ומושלכת ברחוב ולא נודע מי הרגה וחשדו לכל היהודים ורצה המלך לשלוח יד בכולן עד שבאו שנים ומסרו עצמן ואמרו שהן הרגוה והצילו את כולם על ידן: כאן בישראל. ודאי מעליותא היא דאעפ"כ לבו לשמים לשם מצוה אבל הרבה אומות אין עושין אלא לצורך עצמן ולא לשם שמים ומשום הכי דלא עבדיתו צדקה כו': ויבא ויעש וגו' כי האי גונא מחרפין אותן. ור' נחוניא דריש הכי צדקה תרומם ישראל וחסד דמשים צדקה וחסד לישראל. וכל מה

רבינו גרשום (המשך)

שאמרו הרבה אומות עושין חטאת הוא להן מכלל דהא ריב"ז דריש האי קרא כשם שחטאת קרבן חטאת מכפר על ישראל: לקמיה דר' אמי דהוי גבאי ליתנם לצדקה: איקפד על רבא דקבלינהו:

אמר לית ליה לרבא ביבש קצירה תשברנה. כלומר כעין שהקציר מבושל יפה משברין אותו כך כשימלא ספקם ומגרש אותם מחטאתם תשבר זרועם נשים באות מאירות כגון אריתי מורי כלומר שאפי' הנשים (אין) יכולין למשול בם והיכי עביד רבא דקביל צדקה מהן להימשך מלכותן בזכות הצדקה: ור' אמי דאקפד לא סיימוה קמיה דחילקו לעניי עובדי כוכבים דאין להם זכות בכך:

מסורת הש"ס

א) ע"ז דף יז:, ב) [בע"י איתא רבא], ג) פסחים נ. [ושם איתא כי הא דיוסף בריה דר' יהושע בן לוי חלש ואיתנגיד כי הדר א"ל כו'], ד) [מ"ק כח. כתובות עז:], ה) ס"א דהא איכא מעשים טובים בלאו ה"נ אלא כו', ו) ס"א לפי שאין עושין כו' וכן בכולן, ז) פסחים ח. ר"ה ד., ח) [לקמן עח: ע"ש] ע"ז יח, ט) בע"י: והוא אינו, י) בס"א: על השמד, כ) צ"ל טוריינוס,

תורה אור השלם

1 פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד: תהלים קיב ט
2 הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים: ישעיהו לג טז
3 וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי מָלַךְ יְיָ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: ישעיהו כד כג
4 צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת: משלי יד לד
5 וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ לְעָם וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְּךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו: שמואל ב ז כג
6 דִּי לֶהֱוֹן מְהַקְרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי: עזרא ו י
7 לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְרֻק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָה לִשְׁלֵוְתָךְ: דניאל ד כד
8 זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן: משלי כא כד
9 יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל: צפניה א טו
10 וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ יְיָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי חֲטָאתֶם לַייָ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְהָיָה לָכֶם הַדָּבָר הַזֶּה: ירמיהו מ ג
11 בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם בִּינוֹת הוּא עַל כֵּן לֹא יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: ישעיהו כז יא

הגהות הב"ח

(א) גמרא כי הא דרב יוסף בריה דר' יהושע: (ב) שם סלע זו לצדקה: (ג) שם שדרינהו קמיה דרבא: (ד) תום' ד"ה ויבא וכו' עשה צדקה שהיה נראה כמקנא להקב"ה:

מוסף תוספות

א. דמסתמא כיון שנעשה לו נס בתפילין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי. תוס' שבת מט.

גמרא

[א]נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה נותנה ואינו יודע למי נותנה לאפוקי מדמר עוקבא נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה לאפוקי מדרבי אבא ואלא היכי ליעביד ליתיב לארנקי של צדקה מיתיבי מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים ר"א אומר יפזר מעותיו לעניים ר' יהושע אומר ישמח אשתו לדבר מצוה [א]ר' אליעזר בן יעקב אומר [ב]לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה כר' חנניא בן תרדיון כי קא אמרינן דממני עלה כר' חנניא בן תרדיון א"ר אבהו אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע במה תרום קרן ישראל אמר לו בכי תשא וא"ר אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה אמר להן צאו וראו מה פירש דוד אבא [1]פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד [ב]רבי אבא אמר מהכא [2]הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים מה טעם מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו משום דלחמו נתן ומימיו נאמנים וא"ר אבהו שאלו את שלמה איזהו בן העולם הבא אמר להם כל [3]שכנגד זקניו כבוד [ג]כי הא (א) דיוסף בריה דר' יהושע חלש אינגיד א"ל אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל עולם ברור ראית ואנן היכי חזיתינן [א"ל] כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ושמעתי שהיו אומרים [ד]אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן מאן נינהו אילימא ר"ע וחבריו משום הרוגי מלכות ותו לא פשיטא [ה]בלאו הכי נמי אלא הרוגי לוד תניא אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מהו שאמר הכתוב [4]צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת נענה רבי אליעזר ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב [5]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן [ו]שאינם עושין אלא להתגדל בו כמו שנאמר [6]די להוון מהקרבין ניחוחין לאלהה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי ודעביד הכי לאו צדקה גמורה היא [ז]והתניא האומר סלע (ב) זה לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור לא קשיא כאן בישראל כאן בעובד כוכבים נענה רבי יהושע ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן שנאמר [7]להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן תהוי ארכא לשלותיך וגו' נענה רבן גמליאל ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל [וגו'] וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא להתיהר בו [ח]וכל המתיהר נופל בגיהנם שנאמר [8]זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר [9]יום עברה היום ההוא אמר רבן גמליאל עדיין אנו צריכין למודעי רבי אליעזר המודעי אומר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא לחרף אותנו בו שנאמר [10]ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה נענה רבי נחוניא בן הקנה ואמר צדקה תרומם גוי וחסד לישראל ולאומים חטאת אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריכם לפי שהוא נותן צדקה וחסד לישראל ולעכו"ם חטאת מכלל דהוא נמי אמר מאי היא דתניא אמר להם רבן יוחנן בן זכאי כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על אומות העולם: איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארבע מאה דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו (ג) שדרינהו קמיה דרבא [ט]וקבלינהו משום שלום מלכות שמע רבי אמי איקפד אמר לית ליה [11]ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה ורבא משום שלום מלכות ורבי אמי נמי משום שלום מלכות [י]דאיבעי ליה למפלגינהו לעניי עובדי כוכבים ורבא נמי לעניי עובדי כוכבים יהבינהו ור' אמי דאיקפד הוא דלא

תוספות

אלא א"כ ממונה עליה כרבי חנניא בן תרדיון. פי' נאמן כמותו אבל צדיק כמותו לא דהא גבאים דימי אמוראים לא היו צדיקים כמותו ולהכי נקט ר' חנניא בן תרדיון משום מעשה שבא לידו דאמר פ"ק דמסכת ע"ז (דף יז:) מעות פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים וכן בפרק במה טומנין (שבת דף מט. ושם) דאמר תפילין צריכין גוף נקי כאלישע לא צדיק כאלישע קאמר אלא גוף נקי שידע ליזהר שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם קאמר ולא נקט אלישע אלא משום דאיתרחיש ביה ניסא[א]:

עליונים למטה ותחתונים למעלה. פי' ר"ח דאמרו הגאונים שקבלה בידם רב מפי רב דעולם הפוך היינו שראה שמואל דהוה יתיב קמיה דרב יהודה תלמידיה משום דמיחה בשמואל בפר' במה בהמה (שם דף נה.) גבי ההיא איתתא דאתיא וצוחא קמיה דשמואל ולא אשגח בה א"ל רב יהודה לית ליה למר אוטם אזנו מזעקת דל וגו':

ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם וגו'. ואותה שעה עשה צדקה שהיה (ד) מקנא להקב"ה א"נ שהיה מתיר את ירמיה מן הזיקים כדכתיב התם:

ולא

רש"י

נותנה ואינו יודע למי נותנה. כדמסיים בסיפיה יתננה בכיס של גבאי צדקה: דרב עוקבא ור' אבא במס' כתובות (דף סז:) מר עוקבא הוה שדי לענייא דשבבותיה כל יומא ארבעה זוזי בצינורא דדשא הרי שהעני אינו יודע ממי נוטלה והוא יודע למי נותנה ור' אבא הוה צייר בסודריה ושדי לאחוריה וממציא נפשיה לביני עניי והעני נוטלה ויודע ממי נוטלה ואינו(ט) יודע למי נותנה: **לדבר מצוה.** לפני תשמיש: **אמר לו בכי תשא.** אם באת לשאת ראשם בהגבהה קח מהם כופר לצדקה: **כנגד זקניו כבוד.** אותם שחולקין להם כבוד בעולם הזה מחמת חכמת זקנתם: **עליונים למטה.** אותם שהם עליונים כאן מחמת עושרן ראיתי שם שהם למטה: **ותחתונים למעלה.** ראיתי עניים שהם בינינו שפלים שם ראיתים חשובים: **ואנן.** בעלי תורה היאך אתינן היאך יש חשיבותינו: **כי היכי.** דאיתינן הכא חשובים ונכבדים הכי איתינן התם: **הרוגי מלכות ותו לא.** כלומר הך מלתא לחודא הוא דהוי בהו שנהרגו על קידוש השם(י) ותו לא הוה בהו: **הרוגי לוד.** לוליינוס ופפוס אחים שהרגם (כ) טורנוסרופוס הרשע בלודקיא כדאמרינן במסכת תענית (דף יח:) על ידי גזירה שנגזרה על ישראל להשמיד על שנמצאת בת מלך הרוגה וחשדו את ישראל עליה ועמדו האחי' הללו ואמרו מה לכם על ישראל אנו הרגנוה: **ה"ז צדיק גמור.** על דבר זה ומחשבה זו: **כאן בישראל וכאן בעובד כוכבים.** ישראל דעתן לשמים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מדת הדין אבל עכו"ם אינו נותן אלא ע"מ כן ואם לאו מתחרט: **יום עברה היום ההוא.** ביום הדין משתעי בנבואת צפניה: **המודעי.** מכפר המודעי היה: **ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' וגו'.** נבוזראדן קאמר ליה לירמיה כשהיה מגלה את ישראל לבבל: **ביבש קצירה תשברנה.** כשתכלה זכות שבידן וייבש לחלוחית מעשה צדקה שלהן אז ישברו:

דלא